OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA JADID MAKTABLARINING PEDAGOGIK KONSEPSIYASIDAN FOYDALANISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Shamsullayeva Ruxsatoy
Buxoro Davlat Pedagogika Instituti tadqiqotchisi
rukhsatoyshamsullayeva@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligi hududida yuz bergan ta'limiy islohotlar, xususan jadid maktablarining pedagogik konsepsiyasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. An'anaviy maktab va madrasa tizimining mazmuni, usullari hamda cheklangan jihatlari yoritilib, jadid ma'rifatparvarlari tomonidan taklif etilgan yangi ta'lim modeli – usuli jadid maktablarining mazmun-mohiyati ochib beriladi. Tadqiqotda Abdulla Avloniy va Mahmudxo'ja Behbudiy pedagogik qarashlari asosiy manba sifatida tahlil qilinib, ularning ta'limni modernizatsiya qilishdagi o'rni ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *jadidchilik, Buxoro amirligi, usuli jadid, pedagogik konsepsiya, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, modern ta'lim.*

Абстрактный. *В данной статье научно анализируются образовательные реформы, происходившие на территории Бухарского эмирата в конце XIX – начале XX веков, в частности педагогическая концепция джадидских школ. Освещаются содержание, методы и ограниченные аспекты традиционной системы школ и медресе, раскрывается сущность новой образовательной модели – школ усули джадид, предложенной джадидскими просветителями. В исследовании педагогические взгляды Абдуллы Авлони и Махмудходжи Бехбуди анализируются в качестве основных источников, раскрывается их роль в модернизации образования.*

Ключевые слова: *джадидизм, Бухарский эмират, усули джадид, педагогическая концепция, Абдулла Авлони, Махмудходжа Бехбуди, современное образование.*

Abstract. *This article provides a scientific analysis of the educational reforms that took place in the territory of the Bukhara Emirate at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, particularly the pedagogical concept of Jadid schools. The content, methods, and limitations of the traditional school and madrasa system are examined, and the essence of the new educational model – usuli jadid schools – proposed by Jadid enlighteners is revealed. The research analyzes the pedagogical*

views of Abdulla Avloni and Mahmudkhoja Behbudi as primary sources, highlighting their role in the modernization of education.

Keywords: *Jadidism, Bukhara Emirate, usuli jadid, pedagogical concept, Abdulla Avloni, Mahmudkhoja Behbudi, modern education.*

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, jumladan Buxoro amirligi ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida muhim o‘zgarishlar yuz berdi. Bu davrda ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotidan ortda qolgan bo‘lib, asosan an’anaviy maktab va madrasalar orqali olib borilar edi. Mazkur ta’lim muassasalarida diniy bilimlar ustuvor bo‘lib, dunyoviy fanlar deyarli o‘qitilmas, ta’lim jarayoni esa yod olish va takrorlashga asoslangan edi [1].

Ana shunday sharoitda jadid ma’rifatparvarlari ta’lim tizimini isloh qilishni jamiyatni yangilashning asosiy omili deb bildilar. Jadid maktablari an’anaviy ta’limdan modern ta’limga o‘tishning muhim bosqichi sifatida tarixga kirdi.

Buxoro amirligida an’anaviy ta’lim maktab va madrasa shaklida faoliyat yuritgan. Boshlang‘ich maktablarda bolalarga asosan Qur’on o‘qish, arab yozuvi va diniy matnlarni yodlash o‘rgatilgan. Madrasa ta’limida esa fiqh, hadis, tafsir kabi diniy fanlar ustuvor bo‘lgan [2].

Ta’lim jarayonining asosiy kamchiliklari quyidagilardan iborat edi:

– o‘qitish metodlarining eskiligi;

– dunyoviy fanlarning yetishmasligi;

– ta’limning hayot bilan uzviy bog‘lanmaganligi;

– tanqidiy va mustaqil fikrlashning rivojlanmasligi [3].

Mazkur holat jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to‘siq bo‘lib, yangi pedagogik yondashuvlarga ehtiyojni kuchaytirdi.

Jadid maktablari XIX asr oxirlarida “Usuli jadid” — ya’ni yangi usul asosida tashkil etildi. Bu maktablarning asosiy maqsadi qisqa muddatda savod chiqarish, dunyoviy bilimlarni o‘rgatish va shaxsni jamiyat hayotiga faol tayyorlashdan iborat edi [4].

Jadid pedagogik konsepsiyasining asosiy tamoyillari:

– ta’limning tizimliligi va izchilligi;

– ona tilida o‘qitish;

– ko‘rgazmalilik va tushuntirishga asoslangan metodlar;

– diniy va dunyoviy bilimlar uyg‘unligi;

– tarbiyaning ijtimoiy yo‘naltirilganligi.

Bu yondashuv an’anaviy maktablardan tubdan farq qilar edi.

Abdulla Avloniy jadid pedagogikasining yetakchi namoyandalaridan biri bo‘lib, u ta’lim va tarbiyani millat taraqqiyotining asosi deb bilgan. Uning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari jadid maktablari uchun muhim pedagogik qo‘llanma bo‘lib xizmat qilgan [5].

Avloniy ta’limning asosiy vazifasini shaxsni:

– axloqan yetuk,

– ma’rifatli,

– vatanparvar,

– mustaqil fikrlovchi qilib tarbiyalashda ko‘rdi.

Uning “Birinchi muallim” va “Ikkinchi muallim” darsliklari yangi metodika asosida tuzilgan bo‘lib, unda savod o‘rgatishda tovush usuli qo‘llanilgan [6]. Avloniy ta’limda tarbiya masalasini markaziy o‘ringa qo‘yib, pedagogni jamiyatni o‘zgartiruvchi kuch sifatida talqin qilgan.

Mahmudxo‘ja Behbudiy jadid maktablari uchun bir qator darslik va o‘quv qo‘llanmalarini yaratgan. Uning “Risolai asbobi savod” va “Kitobat ul-atfol” asarlari boshlang‘ich ta’limda savod o‘rgatishga qaratilgan bo‘lib, yangi pedagogik metodlar asosida yozilgan [7].

Behbudiy ta’limni:

– milliy uyg‘onish vositasi;

– ijtimoiy ongni shakllantirish omili;

– zamonaviy fanlarni egallash yo‘li sifatida ko‘rgan.

Uning “Risolai jug‘rofiyai umroniy” asari esa geografiya fanini jadid maktablariga kiritishda muhim ahamiyat kasb etdi [8].

Xulosa qilib aytganda, jadid maktablari Buxoro amirligida an’anaviy ta’limdan modern ta’limga o‘tish jarayonida muhim pedagogik hodisa bo‘ldi. Abdulla Avloniy va Mahmudxo‘ja Behbudiy tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik konsepsiyalar ta’limni yangilash, shaxsni har tomonlama rivojlantirish va jamiyatni modernizatsiya qilishga xizmat qildi. Jadid pedagogik merosi bugungi zamonaviy ta’lim tizimi uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Khalid, A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. Berkeley, 1998.
2. Axmadov O. Buxoroda an’anaviy ta’lim tizimi. – Toshkent, 2021.
3. Safarova G. Pedagogical views of the Bukhara Jadids. – 2020.
4. Xolmirzaev N. Jadid maktablarining o‘qitish tizimi. – Toshkent, 2022.
5. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, 1913.
6. Avloniy A. Birinchi muallim. – Toshkent, 1912.

7. Behbudiy M. Risolai asbobi savod. – Samarqand, 1904.
8. Behbudiy M. Risolai jug‘rofiyai umroniy. – Samarqand, 1905.
9. Olimov, S., Samiyeva, S., Ibragimov, U. B., Mirzoeva, S., & Sharopov, S. (2024, December). Methodology for Developing Students' Information and Communication Competence in the Process of Distance Learning in the Modern Educational Environment. In International Workshop Hybrid methods of modeling and optimization in complex systems (pp. 305-318). Cham: Springer Nature Switzerland.
10. Hikmatovna S. S. et al. Professional development of the teacher's personality in the system of secondary special vocational education //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – Т. 25. – №. 2. – С. 2946-2949.